

KUNGARIKE I HIMALAYA

Av förste sekreterare TORSTEN ÖRN

DET ÄR väl få länder som ännu idag omges med en sådan nimbus av mystik och romantik som Nepal, det lilla kungariket i Himalaya med sina sagolika pagoder och sin blodiga historia. För de flesta är väl Nepal alltjämt i första hand det land, där våghalsiga alpinister söker plantera flaggor på Mount Everest och letar efter snömännan, och som det land där britterna rekryterat tappra och blodtörstiga gurkhasoldater med långa knivar. Något mera bekant med landets förtätade Shangri-la-stämning och templens erotiska träsniderier är naturligtvis den, som har läst Han Suyins roman »Bergen äro unga». Boken, som märkligt nog ännu inte blivit filmad, är för övrigt en ovanligt lätt genomskådad nyckelroman, och resenären behöver inte värma sina fötter och sin strupe många kvällar framför brasan i Royal Hotels »Jak and Yeti Bar» i Kathmandu förrän han sett flertalet huvudpersoner passera revy och hört talas om de övriga. Till mystikens bakgrund hör naturligtvis att landet så länge varit nästan helt avskuret från kontakt med yttervärlden. Sammanlagt torde inte mer än några hundra västerlän-

ningar ha besökt Nepal fram till år 1950. Att resa till Kathmandu var på den tiden en expedition som från den indiska järnvägens ändstation förutsatte några dagar i elefantkorg och ett par i bärstol. Dessutom fordrades personlig inbjudan från den allenarådande premiärministern. Endast britterna, som hade överinseende över landets utrikespolitik, upprätthöll någon form av diplomatisk representation i Kathmandu.

Under de senaste tolv åren har emellertid Nepal öppnats nästan lika eftertryckligt som Japan hundra år tidigare, dock lyckligtvis utan att allt sagoskimmer för den skull gått förlorat. Det har byggts en bilväg till Indien, och kineserna håller på att bygga en från Lhasa till Kathmandu. Vidare har det öppnats dagliga flygförbindelser med Delhi och Calcutta, vilket gjort att Kathmandu allt oftare kommit att inkluderas i amerikanska, och för den delen också svenska, jorden-runt-resor. Det finns idag fler västerlänningar bosatta i landet än som besökt det under hela dess tidigare historia; diplomater, missionärer, experter och existenser av de mest skilda slag

och nationaliteter. Många har också skrivit böcker om Nepal; nästan alla panegyrier präglade av den häftiga förälskelse, som nästan ofelbart drabbar envar resenär som sätter sin fot i Kathmandudalen.

I.

En amerikansk geograf har en gång framhållit, att Nepal egentligen är tjugo gånger så stort som Förenta Staterna. Medan man kan nå varje punkt inom Förenta Staterna från en annan på 24 timmar, kan det nämligen gladligen ta tre veckor att komma från en by till en annan i Nepal. Mera konventionellt uttryckt är Nepal ungefär lika stort som Tjeckoslovakien (140 000 km²) och ungefär lika långsträckt i öst-västlig riktning.

Landets folkmängd närmar sig snabbt tio miljoner och är ytterligt heterogen. De först anlända av de nuvarande folken torde vara newarerna, som talar ett tibeto-burmesiskt språk. Senare invandrade andra mongoloida stammar, sherpas, bhotias m. fl. Från Indien kom först dravidiska folkspillror flyktande från den ariska invasionen, senare och i större antal arier på flykt undan de muselmanska härskarna. Bland dessa var framför allt talrika rajputs, som hör till de stridbaraste av de indiska folkgrupperna, däribland de sedermera så ryktbara gurkhas. Nepali i devanagriskrift (sanskritalfabet) är numera landets enda officiella

språk, men det förstås långtifrån av alla. Till och med i Kathmandudalen, där kommunikationerna är jämförelsevis lätta, saknar folk i påfallande utsträckning förmåga att tala med varandra, annat än möjligen på engelska. Uttrycka sig i skrift på något språk kan inemot tio procent av den vuxna befolkningen.

På det religiösa området är splittringen något mindre. För alla buddhister världen över oavsett vilken skola de tillhör är Nepal det land, där Gautama Buddha föddes för drygt 2 500 år sedan. Idag är dock endast omkring 30 procent av befolkningen buddhistisk, medan flertalet av de övriga brukar klassificeras som hinduer. Antalet muselmaner och kristna är helt obetydligt. En vidsträckt tolerans härskar emellertid, och den långvariga gemensamma isoleringen från yttvärlden har lett till uppkomsten av en rad intressanta blandföreteelser, som i många fall också rymmer gamla animistiska föreställningar. Full religionsfrihet råder med det undantaget att kungen måste vara hindu. Omvändelsearbete är dock numera förbjudet, så de kristna missionärerna får nöja sig med att bedriva skolor, undervisning och sjukvård.

Olikheterna mellan invånarna i olika dalgångar och mellan dem i olika byar i samma dal är inte begränsade till ras, språk och religion. De går igen också i seder och bruk — t. ex. i sättet att bära hör-

dor, i danser, folksånger, myter och mycket annat. Politiskt, kulturellt och ekonomiskt dominerande är av gammalt Kathmandudalen, trots att föga mer än fem procent av landets befolkning bor där. Sherpas och andra bergstammar lever emellertid sitt eget liv tämligen oberörda av vad som händer där nere, medan folket i Terai, det sumpiga och osunda låglandet utmed indiska gränsen, ofta tar mer intryck av vad som tilldrar sig i Indien.

II.

Det var 1768 som det nuvarande Nepal skapades av gurkhahövdingen Prithvi Narayan Shah, en frände till furstehuset i Udaipur, en av Indiens ledande rajputätter. Dessförinnan hade landet varit uppdelat i en rad småriken, flertalet styrda av kungar tillhörande den newariska Malla-dynastin. Genom krig med Tibet, Kina och britternas Ostindiska kompani fick Nepal sina nuvarande gränser så när som på den indiska, som reviderades till Nepals fördel 1860, sedan regeringen i Kathmandu lånat britternas trupper för att kväva sepoyupproret.

Kungamakten förföll relativt snart till följd av långa regentskapsperioder, under vilka änkedrottningarnas gustlingar kämpade om makten. Antalet tronarvingar, drottningfavoriter och ministrar, som kastats ner från Durbarpalat-

sets balkong och därmed försvunnit ur historien undandrar sig särskert bedömande. Som segrare ur denna kamp utgick slutligen 1846 premiärministern Jung Bahadur Kanwar Rana, som behöll makten till sin död 1877. Jung Bahadur styrde landet med fast hand och, efter ett besök i Storbritannien 1850, i nära samförstånd med britterna. Han gjorde premiärministerämbetet ärftligt inom ranafamiljen på ett sätt som erinrar om det japanska shogunatet. Premiärministern fick titeln Maharaja, och den som stod i tur var som regel överbefälhavare med fältmarskalks titel. Efterträdaren var oftare sin föregångares bror än son. Allt inflytande i landet förbehölls ranafamiljen, vars manliga medlemmar föddes som generalmajorer och på myndighetsdagen befordrades till generallöjtnanter. Alla bar de efter ättefadern namnen Shamsher Jung Bahadur Rana, och identifierades med sitt första namn. Efter hand måste de på grund av sitt stora antal indelas i A-, B- och C-ranor. De förra var födda inom äktenskap, B-ranorna legitimerade i efterhand och C-ranorna bastarder; alla givetvis med en rana som far. Sammanlagt styrdes landet 1846–1951 av tio på varandra följande sådana ranapremiärministrar. Mest framstående var kanske Chandra Shamsher J. B. Rana, som var premiärminister 1901–1929 och genomförde en rad moderniserande reformer och bl. a. upphävde slave-

riet. Kungen åter var under ranapoken politiskt sett en ren skuggfigur, och förhållandet mellan honom och den allenarådande premiärministern erbjuder åtskilliga paralleller med det mellan Viktor Emanuel och Mussolini. Att kungamakten trots allt behölls torde framför allt ha sammanhängt med att kungen av gammalt betraktades som en inkarnation av Vishnu, bevarandets gud, och som sådan hölls i stor vördnad, alltså av en liknande anledning som det japanska kejsarhuset tilläts leva kvar i shogunatets skugga.

III.

1950/51 kom detta system till ett slut. Nepaleser i exil hade länge tagit intryck av händelseutvecklingen i Indien och deltagit i den indiska kongressrörelsen under dess frihetskamp mot britterna och mot kvardröjande feodalism och bildat ett eget nepalesiskt kongressparti. Efter segern i Indien för dessa strävanden 1947 blev deras ansträngningar att åstadkomma en liknande utveckling i hemlandet allt aktivare. I detta läge kom kungamaktens innehavare dem till mötes. Kung Tribhuvan, som suttit på tronen sedan 1911, hade grundligt tröttnat på sin maktlöshet och uppeggad av den indiske ambassadören och den äldre drottningens tyska sjukgymnast Erika Leuchtag, som skildrat

förloppet i sin starkt romantiserade »With a King in the Clouds», tog kungen i november 1950 som protest sin tillflykt till indiska ambassaden och flögs därifrån till Delhi, där premiärminister Nehru välkomnade honom på flygplatsen. Inbördesstrider utbröt, och först 1951 nåddes en kompromiss; den siste ärftlige ranapremiärministern abdikade och gick i landsflykt, medan kungen återvände i triumf till Kathmandu och själv övertog regeringsmakten.

Sedan dess har den reella makten nästan hela tiden legat hos kungen, som till gagnet och tidvis också till namnet varit sin egen premiärminister. Den allians mellan kungamakten och de nepalesiska demokraterna som ledde till ranaväldets fall byggde emellertid på förutsättningen att en parlamentarisk författning skulle införas. En sådan skrevs också så småningom ihop av Sir Ivor Jennings, den brittiske författningsexperten, sedan det visat sig omöjligt för författningskommissionens fem politiker och inhemska jurister att inom rimlig tid skaka fram en acceptabel konstitution. Som alla Sir Ivors författningar — samväldet och i all synnerhet dess asiatiska delar har begåvats med åtskilliga — var den nepalesiska en trogen spegel av brittisk konstitutionell praxis kompletterad med diverse amerikanska förebilder. Ett tvåkammarparlament, en för den folkvalda kammaren parlamentariskt

ansvarig regering, ett kronråd och en högsta domstol med lagprövningsrätt var dess främsta karaktéristika. Den nya författningen oktrojerades av kung Mahendra, som fyra år tidigare efterträtt sin far på tronen, i februari 1959. Premiärminister blev kongresspartiets ledare B. P. Koirala, sedan hans parti vunnit landets första allmänna val. Redan efter mindre än två år råkade dock den nepalesiska författningen ut för samma öde som drabbat flera andra av Jennings' asiatiska författningar; den sattes ur spel. I december 1960 genomförde nämligen kung Mahendra en statskupp i välsnord orientalisk regi, som helt överraskade både Koirala och hans ministrar, som slängdes i fängelse, och de utländska observatörer, som prisat landets stabila politiska förhållanden. Som motiv för det kungliga maktövertagandet angavs, att regeringen misslyckats med att administrera landet och uppmuntrat antinationella element. Parlamentet upplöstes, de politiska partierna förbjöds och kungen utnämnde ett ministerråd utan parlamentarisk förankring av den typ han haft vid sin sida före konstitutionens ikraftträdande. Först på tvåårsdagen av sin statskupp utfärdade han en ny författning, denna gång närmast av pakistansk modell. Den nya författningen bygger på det s. k. »panchayat»-systemet med rådgivande instanser på olika nivåer, som helt eller delvis utser

varandra: ett folkvalt byrå utser medlemmar i ett distriktsråd, flera distriktsråd väljer tillsammans zonråd, och medlemmarna i samtliga zonråd fungerar som elektorerna vid val till nationalförsamlingen, landets nya enkammarparlament, som även rymmer ett antal medlemmar utsedda av kungen. Kungen utser också ministerrådets medlemmar, som är ansvariga för honom och inte inför nationalförsamlingen, vars befogenheter närmast är rådgivande. Författningens kritiker gör gällande, att den främst tillkommit i propagandasyfte för att värja kungen mot kritik från utlandet, inte minst från indiskt håll, att hans land vore diktatoriskt styrt. Den regeringstrogna pressen med »The Motherland» i spetsen hävdar i stället, att det parlamentariska systemet på grund av befolkningens bristande uppfostran och politiska insikt vore olämpligt för Nepal, och att den nya författningen genom ökat medansvar just syftade till att ge befolkningen politisk erfarenhet.

Oppositionen under ledning av vicepremiärministern i Koiralas regering Subarna Shamsher J. B. Rana, som undgick häktning tack vare att han befann sig i Indien när kungen gjorde sin kupp, har i överensstämmelse med gammal nepalesisk oppositionssed etablerat sig i Calcutta, där den utger propagandaskrifter och på allt sätt söker misstänkliggöra den kungliga regi-

men och förbereda sin egen återkomst. Tid efter annan ryktas det om att Subarna och hans vänner i skydd av monsunen skulle sätta upp en motregering i sydöstra Nepal, där inflytandet från Indien av gammalt är starkast och där familjen Koirala har sina egendomar, men därav har det hittills inte blivit något.

IV.

Ingen kan gärna förneka, att Nepal är ett underutvecklat land enligt gängse terminologi. Landets utvecklingsproblem är så uppenbara, att ingen regering, den må vara demokratisk eller ej, i dagens läge, nu när landets isolering väl brutits, kan undgå att ta itu med dem. Det är en ofta gjord iakttagelse, att länder som undgått kolonialt herravälde, i regel gjort det till priset av att vara om möjligt ännu mera underutvecklade än sina politiskt mindre lyckligt lottade grannar. Det stämmer förvisso i Nepals fall, om man jämför det med flertalet förutvarande kolonier i Sydöstasien. Den långvariga isoleringen från yttrevärlden har gjort att landet levt kvar på en efter europeiska förhållanden rent medeltidsmässig självhushållningsnivå. Visserligen får nepalesarna som regel sitt dagliga bröd och har också tak över huvudet, men i övrigt saknar de nästan allt av denna världens materiella goda. Man har inte ens hunnit inventera landets tillgångar,

som man emellertid vet är betydande: skogar, vattenfall och mineraler. Allra angelägnast är kanske, som redan framskyttat, kommunikationsproblemen. Det finns endast några tiotal svenska mil bilväg, några mil järnväg, en två mil lång linbana och ett par inrikesflyglinjer. I övrigt kan i allmänhet inte ens ponnies eller mulåsnor ta sig fram, utan alla måste gå till fots, och allt måste forslas av mänskliga bärare. Liksom på sina håll i Afrika är det första hjul byborna får se ofta ett flygplanshjul.

Tekniskt bistånd, som Nepal är i skriande behov av, mottas emellertid numera från ett flertal länder, bland vilka särskilt det i många avseenden närbesläktade — neutrala, flerspråkiga, bergiga och havsisolerade — Schweiz utmärkt sig. Nepalesisk jakost efter bästa schweizermodell, komplett med håll och allt, att sköljas ner med australiensisk bourgogne, hör följaktligen också till de läckerheter en europeisk sybarit undfägnas med i Royal Hotels matsal. En och annan svensk expert har också varit verksam i Nepal, annars är det emellertid hittills mest stormakterna och Israel som hållit sig framme. Indiern, som var först på fältet, bygger vägar, flygplatser, diverse hydroelektriska anläggningar och mycket annat. Förenta Staterna ägnar sig likaledes åt kommunikationsväsendet och vidare åt lärarutbildning, småindustri och s. k. »multipurpose schemes» i avlägs-

nare dalgångar. Sovjetunionen har bl. a. ställt ett sjukhus i Kathmandu, en sockerfabrik och en cigarettfabrik i utsikt, och kineserna ett pappersbruk och en cementfabrik. Israelerna, vars politiskt betingade u-hjälp ju hör till de mer framgångsrika i världen, har närmast engagerat sig för statliga byggnadsarbeten. Därtill kommer givetvis de internationella organisationerna, i första hand FN:s olika fackorgan, Colombo-planen och Ford Foundation. Det var för övrigt under ett besök i Kathmandu som Dag Hammarskjöld fick uppslaget till FN:s OPEX-program, som tar sikte på att vissa u-länder inte bara behöver hjälp av utländska rådgivande experter utan också behöver utlänningar direkt inkapslade i sitt förvaltningsmaskineri på exekutiva poster.

Nepalesarna är givetvis livligt intresserade av dessa moderniseringssträvanden, men de är kanske också angelägna om att tempot inte skall bli för högt uppdrivet. »The Commoner», den andra av landets båda engelskspråkiga dagstidningar, framhöll för en tid sedan i en ledare, att utländsk hjälp vore mycket värdefull, men att Nepal för sin del också hade något att erbjuda västerlandet. På grund av de många helgdagarna och arbetstakten i övrigt, kunde nämligen nepalesen i gemen endast sägas arbeta halva året, se där något för de stressade industriländerna att ta efter!

V.

När klockorna i Delhi och Calcutta visar på tio minuter över tolv förkunnar ett skott från en liten kanon framför regeringspalatset Singa Durbar i Kathmandu att klockan är tolv i Nepal enligt nepalesisk kanontid. Tidsskillnadens existens och storlek symboliserar rätt väl Nepals vilja till självständighet gentemot grannen i söder och dess samtidigt påtagliga gemenskap med detta land. Nepal är redan genom sitt läge ett övergångsland mellan Indien och Kina, men det ligger huvudsakligen på den indiska sidan vattendelaren såväl geografiskt som kulturellt och politiskt sett.

Att britterna under sin tid i Indien respekterade Nepals självständighet i den utsträckning de gjorde — Nepals utrikespolitik och utrikeshandel låg visserligen 1816–1947 realiter i britternas händer, men sina inre förhållanden fick nepalesarna sköta själva — torde väsentligen ha sammanhängt med deras behov av nepalesiska gurkhasoldater, vilka med en djärv jämförelse kan sägas ha spelat en liknande roll för Nepals självständighet som malmexporten till Tyskland för Sverige under andra världskriget. Rekryteringen tog sin början efter kriget mellan Nepal och Ostindiska kompaniet 1814–1816. Regeringen i Kathmandu, som mobiliserat allt vad landet hade av stridbart folk, hotades ef-

ter fredsslutet av en svår demobiliseringskris; hemvändande demobiliserade soldater hade mer än en gång i landets blodiga historia vänt sig mot den egna regeringen. Britterna, som under kriget lärt sig att sätta stort värde på sina motståndare, kom dock regeringen till undsättning och lovade överta tre regementen i sin sold. Under sepoyupproret ökade antalet till fyra, och 1908 var det uppe i tio, vardera bestående av två bataljoner. »The Gurkha Brigade», som förbanden gemensamt kallades, fick snart ett välförtjänt rykte att tillhöra det brittiska imperiets verkliga elittrupper. Under båda världskrigen utökades antalet gurkhasoldater till omkring 200 000, och de kämpade från Hongkong i öster till Flandern i väster. På det hela taget var ranorna mycket trogna brittiska bundsförvanter och tvekade aldrig att lägga Nepals tyngd i den brittiska vågskålen. Som belöning fick de, som sagt, bevara inre handelsfrihet och erhöll anseliga brittiska subsidier, som bland annat gjorde det möjligt för dem att bygga de ståtliga vita palats som Kathmandu vimlar av och låta importera martialiska ryttarstatyer av sig själva.

Indiens delning och frigörelse rubbade till en början inte så mycket på detta. Den nya indiska regeringen åtog sig att respektera Nepals överenskommelser med den gamla anglo-indiska regimen, och rekryteringen av gurkhasoldater

fortfar alltjämt; britterna har åtta bataljoner i sin tjänst, indierna aderton, vilket årligen inbringar den nepalesiska statskassan omkring 600 000 pund och ungefär det dubbla beloppet i indiska rupier förutom de hemvändande soldaternas allmänna, tekniska och militära kunnande. Senast utmärkte sig gurkhasoldaterna i Kattanga, där de ingick i den indiska FN-brigaden och satte skräck i Tshombes gendarmer. Man kan bara undra varför inte FN direkt vänt sig till den nepalesiska regeringen, när organisationen behövt legosoldater för fredens upprätthållande.

Förhållandet till Tibet och Kina har varit mera invecklat. Efter ett krig mellan Nepal och Kina 1788–1792 blev Nepal tributpliktigt till den kinesiske kejsaren och efter krig mellan Nepal och Tibet 1852–1856 blev Tibet tributskyldigt till Nepal (den förra tributen erlades fram till kejsardömets fall 1912, den senare fram till det kommunistiska maktövertagandet i Tibet 1950). I båda fredstraktaterna förkunnades det, att Nepal och Tibet skulle vara som bröder, och det råder intet tvivel om vem som ansåg sig vara brödernas gemensamme far. Förbindelserna mellan Nepal och Tibet var dock länge i huvudsak inskränkta till att några tusen nepalesiska bönder och köpmän årligen vandrade över gränsen med smör, som de tibetanska klostren behövde för sina religiösa ceremonier.

nier (smöret brändes för att åstadkomma erforderlig värme för bönkvarnarna att rotera och som ersättning för olja i altarlamporna). Efter någon månad återvände nepalesarna till sina dalar med tibetanskt salt, den viktigaste av de ingredienser det nepalesiska självhushållet saknar.

När den nya, starka, kommunistiska centralregeringen i Kina 1950 gjorde slut på Tibets halvsuveräna status och därmed eliminerade landet som buffertstat var det naturligt att indierna fann det angeläget, att se om sitt hus i de kvarvarande buffertstaterna Nepal och de mer eller mindre under indiskt protektorat stående Sikkim och Bhutan. Övertygelsen att endast en demokratisk regim med framgång kunde hålla kommunismen stängden torde ha legat bakom det stöd indierna 1950/51 gav kung Tribhuvan och de nepalesiska kongressledarna i deras strävanden att ersätta ranaoligarkin med en konstitutionell monarki respektive den oro kung Mahendras statskupp tio år senare väckte i Indien. Nehru fann det också angeläget, när kineserna efter 1959 års uppror än påtagligare installerade sig i Tibet och samtidigt befanns ha besatt en del indiska gränsposter i Himalaya, förklara i det indiska underhuset, att ett angrepp mot Nepal komme att betraktas som ett angrepp mot Indien självt.

Himalayagränsernas aktualiserande 1959 väckte givetvis också

frågan om Nepals drygt 800 km långa nordgräns. I motsats till indier och burmeser lyckades dock nepalesarna relativt lätt komma överens med kineserna om gränstragningen, och en gränstraktat undertecknades under kung Mahendras besök i Peking i oktober 1961. Ett kinesiskt påstående om att Mount Everest till sin helhet låg på kinesiskt område hade tagits tillbaka. Däremot underkändes bergets namn som en kvarleva från imperialismens dagar; Sagar Matha skall numera den hälft av berget som ligger på Nepals område heta och Jolmo Lungma den kinesisk-tibetanska hälften. Ett kvardröjande orosmoment utgör emellertid de beväpnade tibetanska flykting-skarorna som huserar i gränstrakterna.

Intresset för kontakter med andra länder än de båda övermäktiga grannländer, som på alla sidor omger Nepal, är omiskännligt. Kung Mahendra har under sin åttaåriga regeringstid hunnit besöka ett stort antal länder i olika världsdelar och därigenom ökat kunskapen om Nepal. Bl. a. deltog han i det neutralistiska toppmötet i Belgrad 1961. I Sverige var han på privat besök 1958. Diplomatiska förbindelser har vidare upptagits med ett fyrtiotal länder, däribland Sverige. 1955 invaldes Nepal i FN, och landet är också en aktiv medlem av flertalet av FN:s fackorgan.

* *
*

Buffertstatens läge är, som bekant, inte lätt varken psykologiskt, politiskt eller militärt. Nepal har obestridligen en egen nationell särprägel och en vilja till eget liv som självständig stat, och det är en förutsättning för bevarandet av dess särart och självständighet både att kineserna hålls på avstånd och att beroendet av indisk hjälp inte blir för stort. Landets egen armé är, trots gurkhasoldaternas personliga tapperhet, knappast tillfyllest för att hejda vare sig en kinesisk in-

vasion eller en indisk skyddsockupation. Särskilt efter det indiska debaclet under gränsstriderna förra hösten har också nepalesarna blivit angelägnare än förut att betona sin önskan att få vara neutrala.

Nepal är, som sagt, ungefär lika stort som Tjeckoslovakien. Man vill, för att anknyta till ett makabert tjugofemårsminne, gärna hoppas, att den dag inte skall randas, då Nepal av grånade statsmän avfärdas som »ett avlägset land, som vi inte vet någonting om»!